

ISSN: 1994-4217 (Print) 2518-5586(online)

Journal of College of Education

Available online at: <https://eduj.uowasit.edu.iq>

**Dr. Majed Morahhej
Rebat**

Wasit University / College
of Arts

Email:

malsultany@uowasit.edu.iq

Keywords:

**Al-Majashi,
the weightings,
the opinions presented**

Article info

Article history:

Received 29.Dec.2021

Accepted 17Feb.2022

Published 1.May.2022

Social discourses in the poems of Qader Tahmaseb i

A B S T R A C T

The literature of the Holy Defense is a kind of bias and bias of the social values of the society, and from this perspective, it is a committed and committed literature. In this branch of Persian poetry, attention to the message and content has been shown more than anything else, and its poets have tried to use their poetry in the service of designing and explaining the social messages of the revolution and the war. Addressing cultural, political, and economic issues has been one of the most important social concerns of these poets, who have addressed them in different periods of their poetry, both during and after the war, with different frequencies.

Qader Tahmasebi is one of the prominent and successful poets of war and holy defense, whose social discourses have an important place in his poetry. Findings show that the presence of cultural themes in his poetry is more frequent than political and economic themes, and the design of economic themes has the lowest frequency. The religious and religious character of the poet and the important position of cultural issues have caused him to pay more attention to the design and explanation of these themes and themes, and from this point of view, he can be considered a cultural poet. The research method is descriptive-analytical.

© 2022 EDUJ, College of Education for Human Science, Wasit University

DOI: <https://doi.org/10.31185/eduj.Vol47.Iss1.2936>

گفتمان‌های اجتماعی در سروده‌های قادر طهماسبی
الخطابات الاجتماعية في أشعار قادر طهماسبی

ا.م.د. ماجد مرهج رباط

جامعة واسط / كلية الآداب

چکیده

ادبیات دفاع مقدس، نوعی سوگیری و جانبداری از ارزش‌های اجتماعی جامعه است و از این منظر، ادبیاتی متعهد و ملتزم است. در این شاخه از شعر فارسی، توجه به پیام و مضمون بیش از هر چیز دیگری نمود یافته‌شاعران آن کوشیده‌اند، شعر خویش را در خدمت طرح و تبیین پیام‌های اجتماعی انقلاب و جنگ به‌کارگیرند. پرداختن به

مضامین فرهنگی، سیاسی و اقتصادی از مهمترین دغدغه‌های اجتماعی این شاعران بوده است که در دوره‌های مختلف شعری خود؛ چه در زمان جنگ و چه بعد از پایان جنگ با بسامد متفاوت، به آن پرداخته‌اند. قادر طهماسبی از جمله شاعران برجسته و موفق جنگ و دفاع مقدس است که طرح گفتمان‌های اجتماعی در شعر او از بسامد و جایگاه مهمی برخوردار است. تحلیل و بررسی سنجشی گفتمان‌های اجتماعی در دوره‌های مختلف شعری قادر طهماسبی نشان می‌دهد که توجه به مضامین و مسایل فرهنگی در زمان جنگ و پس از آن در نسبت با مسایل و مضامین سیاسی و اقتصادی از بسامد بسیار بیشتری برخوردار است. از طرفی نیز حضور مضامین و مسائل فرهنگی در سال‌های پس از جنگ در نسبت با زمان جنگ در شعر او بیشتر و تنوع و تعدد مضامین فرهنگی در شعر او بیشتر از زمان جنگ است و این مساله بیانگر نزدیک تر شدن شاعر به جامعه و رفتارهای اجتماعی پس از جنگ است.

کلیدواژه: شعر اجتماعی، گفتمان‌های اجتماعی، دفاع مقدس، قادر طهماسبی

***استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه واسط**

۱

مقدمه

شعر دفاع مقدس از موفق‌ترین گرایش‌های شعر پس از انقلاب اسلامی است که اوضاع و شرایط اجتماعی روز به خوبی در آن بازتاب یافته است. «دفاع مقدس هشتساله ایران، حامل فرهنگ و ویژگی‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی ویژه‌ای است که آن را از سایر نبردها و جنگ‌های متعارف متمایز می‌سازد.» (نائینی، 1391: 105) و این شرایط و ویژگی‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی در شعر شاعران این عرصه، به خوبی ترسیم و تبیین شده است. «وقتی جنگ تحمیلی آغاز شد، شدت و اهمیت آن به قدری زیاد بود که بسیاری از شاعران، تنها وظیفه خود را در قبال این واقعه، همراهی و هم سو شدن با جامعه درگیر با این پدیده می‌دانستند. لذا در سال‌های آغازین جنگ تحمیلی، تمام گفتمان‌های شعری در خدمت انتقال پیام جنگ بود و از این رو در سروده‌های انقلابی به سرعت گسترش یافت.» (ضیایی و صفایی، 1389: 199-198).

گفتمان‌های اجتماعی موجود در اشعار شاعران دفاع مقدس را می‌توان در سه دسته فرهنگی، سیاسی و اقتصادی طبقه‌بندی نمود. از یک طرف، عوامل سیاسی حکومت، حوادث خاص سیاسی، رفتارهای اجتماعی حکومت و دولت در قبال سایر کشورها در شعر این شاعران منعکس شده است. از طرفی نیز اجزا و عناصر مادی و غیرمادی فرهنگی نظیر؛ ایدئولوژی‌ها، هنجارها، وسایل و لوازم و ابزار کار و پوشاک و مسکن را در شعر خود بازتاب می‌دادند و از طرفی نیز امور و شرایط اقتصادی کشور در هشت سال جنگ تحمیلی را ترسیم می‌نمودند.

به طور کلی می‌توان گفت شعر دفاع مقدس شعری واقع‌گراست که به خوبی توانسته است اوضاع اجتماعی زمان خود را منعکس نماید. به طوری که از جمله ویژگی‌های برجسته شعر دفاع مقدس با رویکرد اجتماعی، تأکید و توجه خاص به آموزه‌های دینی، نوع دوستی و اشاره به بسیاری از معضلات فرهنگی جامعه و توصیف یا انتقاد از آن‌هاست.

در این مقاله، مضامین فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در شعر قادر طهماسبی از شاعران برجسته جنگ و دفاع مقدس، به‌طور مجزا و در دوره‌های مختلف شعری او تحلیل می‌شود و سپس به مقایسه سنجشی این مضامین و گفتمان‌ها در شعر او پرداخته می‌شود.

1-1- بیان مسئله

لزوم بازنگری به اثر ادبی به‌عنوان سندی معتبر برای شناخت بهتر محیط اجتماعی صاحب اثر، امری ضروری و اجتنابناپذیر است. ادبیات و جامعه‌شناسی با یکدیگر ارتباط تنگاتنگی دارند و بر همین اساس، آثار ادبی به‌عنوان پدیده‌هایی اجتماعی قابل‌بررسی‌اند. ادبیات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس نیز برگرفته از مسائل اجتماعی عصر خود است و آثار شاعران این شاخه از ادبیات را می‌توان هم از نظر شکل و هم از نظر محتوا و مضمون بررسی نمود. قادر طهماسبی از جمله شاعران شاخص و برجسته انقلاب و دفاع مقدس است که طرح و تبیین مسائل و مضامین اجتماعی در شعر او از بسامد بالایی برخوردار است و نشان می‌دهد که او آگاهانه و هدفمند، شعر خود را به طرح گفتمان‌های اجتماعی زمان خود اختصاص داده و نسبت به مسائل و وقایع داخلی و خارجی ناآگاه نبوده است.

1-2- پیشینه

در مورد شعر و اندیشه قادر طهماسبی، مقالات پژوهش‌های متعددی نوشته شده است با این‌همه، تحلیل و تبیین گفتمان‌های اجتماعی در شعر او کمتر موردتوجه قرار گرفته و جز در حاشیه برخی پژوهش‌ها به آن پرداخته نشده است. این مقاله نخستین پژوهش مستقل در این زمینه است.

2- بررسی گفتمان‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در شعر قادر طهماسبی.

1-2- دوره اول: اشعار زمان جنگ

اولین مجموعه شعر با نام «عشق بی غروب» در زمان جنگ سروده شده است. مضامین موجود در اشعار مرتبط با زمان جنگ طهماسبی به شرح زیر است:

1-1-2. 1. درونیات

این مضمون از جمله مضامین پرکاربرد در شعر طهماسبی است. اشعار احساسی و عاطفی طهماسبی بیشتر اشعاری عارفانه عاشقانه هستند. به‌طور مثال در شعر «عشق بی غروب» ضمن بهره‌گیری از اصطلاحات قلندرانه و عارفانه در حسرت و آرزوی پرواز است: تا چه زاهدانه به میخانه بنگرم/ چون کودکی ز دور به پیمانان بنگرم/ با این بنفشه‌زار که در من شکفته است/ تا کی به عشق‌بازی پروانه بنگرم؟/ پرپر شدم ز حسرت پرواز، تا به کی/ بر آب، چشم دوزم و بر دانه بنگرم؟/ مرگ است در دو گامی زندان زندگی/ با حسرتی کشنده به گلخانه بنگرم/... (1375 فرید: 19-20)

سوغ سروده‌های طهماسبی درباره امام علی(ع) و خاندان مبارکش است. او در شعر زیر به خاکسپاری پنهان حضرت زهرا (س) توسط حضرت علی(ع) اشاره می‌کند و آن را دردیعظیم می‌داند:

آن شب که دفن کرد علی (ع) بی‌صدا تو را / خون گریه کرد چشم خدا ر عزا تو را / ... / ای مادر پدر، غمش از دست برده بود / همراه خود نداشت اگر مصطفی تو را / زین درد سوختیم که ای زهره منیر / کتمان کند به خلوت شب مرتضی تو را / ... (فرید: 1375: 5)

او همچنین شعر «کلید کوچک» را تقدیم به «کوچکترین شهید کربلا، حضرت علی‌اصغر (ع) نموده و او را «شهید کوچک»، «جنگجوی رشید کوچک»، جویبار سپید کوچک»، «غروب امید کوچک» و ... می‌نامد که همچون میخی در چشم ظالمان است:

گل سرخ و سپید کوچک ما / اصغر ما، شهید کوچک ما / ارتفاع حماسه را تیغ است / جنگجوی رشید کوچک ما / در عروق بهشت جاری شد / جویبار سپید کوچک ما / زندگی در عذاب وجدان سوخت / با غروب امید کوچک ما / ... / میخ در چشم ظالمان کوبید / میخ برگبید کوچک ما / ... (فرید: 73-74)

2-1-2. حماسی

این مضمون با موضوعاتی همچون ترغیب به جنگ و مبارزه در سه شعر «ادعای عاشقی»، «حریق حنابندان» و «همخانه شب»: اشاره به شهدا در شعرهایی همچون «کوچ سرخ»، «خُم سربسته»، «مرکببی سوار» و «همخانه شب»؛ و همچنین از زبان جانباز در شعر «رقص بلا» در شعر طهماسبی نمود داشته است.

طهماسبی- همان‌طور که در قسمت زندگینامه بیان شد- در زمان جنگ این تعهد را در خود احساس می‌کرد که در فعالیت‌های ادبی شرکت نماید و از زبان شعر برای تهییج و ترغیب رزمندگان در دفاع از میهن بهره ببرد. لذا در شعر زیر از رزمندگان عاشق می‌خواهد که به عهد خود وفا نمایند و ستمگران را نابود کنند:

دامن بهانه را رها کنید / عاشق آن به عهد خود وفا کنید! / گردن ستمگران کشیده است / تیغ آبدار، دست‌وپا کنید / ... / تا ب امتحان اگر نیاورید / ادعای عاشقی چرا کنید؟ / ... / زود با شهادت آشنا شوید / مرگ را به حال خود رها کنید / ... / هست تا میانبری چو مرگ سرخ / پشت راه وصل را دوتا کنید / روشن است راه خانه هدف / جان خویش را در آن فدا کنید / هر زمان دل‌شکسته داشتید / عاشقان امام را دعا کنید / جمله تن زبان شوید و یک‌صدا / آخرین امید را صدا کنید. (فرید: 1375: 29-31)

همچنین در شعر زیر:

برخیز ای برخی شهامت زندانی / ای قصه گوی بی‌سروسامانی / نوبت به ما رسیده که برخیزیم / عشق است و بازخواست قربانی / کفر است در حوالی خود ماندن / ما را که خوانده‌اند به مهمانی / ... (فرید: 1375: 75-69)

طهماسبی در شعر زیر به جنگ و مبارزه رزمندگان اشاره نموده است. او کشور ایران را «شهید سرایی» می‌نامد که هرگز کفر به این سرزمین برنمی‌گردد مگر اینک خلوص نسبت به پروردگار در آن‌ها نباشد؛ بخوان حماسه که از دل قرار برگردد / سفیر سوخته‌ام را شمار برگردد / ... / سنانبارد اگر بر عمود قامت ما / گمان مبر به یمین را

یسار برگردد/ بر این شهید سرا کفر نخواهد گشت/ خلوص ما مگر از کردگار برگردد/ بیار مرکب بی زین و جوشن بی پشت/ که مرد نیست که از کارزار برگردد/ از این مدافعه بی فتح برنمی‌گردیم/ مگر که مرکب ما بی سوار برگردد/ بریز باده ایثار کز دماغ تهیست/ کسی کزین شب می هوشیار برگردد/ امید سرزده من! خدای من تا چند/ زخمسرای شهادت خمار برگردد؟/... (فرید)

1375: 61-59)

طهماسبی در شعر زیر از زبان «جانبازان جنگ» که در راه حفاظت از میهن، دست، پا و یایکی از اعضای بدن خود را از دست دادند؛ این‌گونه می‌سراید:

.../ از علمدار رشید عاشقان آموختم/ دست‌وپایی گربه عشق کربلا گم کرده‌ام/.../ مانده با حسرت نماز و اشتیاق ناتمام/ در قنوت عشق تا دست دعا گم کرده‌ام/ دست و بازویی که از رهبر نشان بوسه داشت/ در شب مستی نمی‌دانم کجا گم کرده‌ام/ هست پیمانی جدا با دوست، هر بند مرا/ زین سبب دستی جدا پایی جدا گم کرده‌ام/... (فرید: 1375: 76-75)

2-1-3. اشاره به رویدادها و وقایع

«پیروزی انقلاب» تنها حادثه‌ای است که هرچند مربوط به قبل از جنگ است؛ اما در شعر «داغ سبز» (1375: 52-51) از آن یاد شده‌است: بعد از این ترک خواب خواهم کرد/ صحبت از آفتاب خواهم کرد/ کاخ افسانه‌های واهی را/ با حقیقت‌خراب خواهم کرد/ مرگ اگر در زند به دیدارم/ اینگدا را جواب خواهم کرد/ آخرین شعله‌های خونم را/ هدیه انقلاب خواهم کرد/ هرکجا مرده است وجدانی/ زنده با صدعذاب خواهم کرد. (فرید: 1375: 52-51)

2-1-4- انتقادی

اشعار انتقادی طهماسبی نسبت به سست ایمانی انس آن‌های جامعه در شعر داغ چلچله، نسبت به خویشتن (خود اتهامی) در شعر کوچ سرخ و شعر مردابی و آبشاری، نسبت به سکوت برخی در برابر تجاوز دشمن به خاک کشور در شعر مرکب بی سوار؛ و نسبت به جامعه در سه شعر داغ لاله شدن، زهرهای شیرین و امر امر شماست مشاهده می‌گردد. در واقع، انتقادهای طهماسبی گاه خطاب به افراد سست‌پیمانی است که رسالتی سنگین بر عهده دارند؛ اما با پای لرزان آن را به دوش می‌کشند:

بیا که کاکل میثاق‌ها پریشان است/ نقاب هر که گشودیم سست‌پیمان است/.../ گشود کودک دنیا پرست بار پیام/ تو را رسالت سنگین و پای لرزان است/... (فرید: 1375: 21)

گاه نیز خطاب به خود انتقاد می‌کند که به مقام والای شهادت نائل نگشته است، او در این اشعار «شهادت» را با تعبیرهایی همچون «لحظه خوب کوچیدن، کوکب، قامت بالابلند و آبشار» به‌کار برده است: .../ کجاست لحظه شیرین سرخ کوچیدن؟/ که رفت عمر و بر اینصبر تلخ، مهمانم/ سزد که دامن طاقت به نیل اشک زخم/ که داغ لاله چکیده

است بر گریبانم/.../چراغ بخت من، ای کوکب شهادت من/ بسوز تا ندیده
 ست صبح پایانم/ فرید: 1375 : 16)
 .../طاقتم از هوش رفت و سیلی اشک روان/ رنگ از رخساره در دست
 بناگوشم نریخت/قامت بالبلندی چون شهادت ای دریغ/ آبخاری بود و در
 مرداب آغوشم نریخت/. (فرید: 1375 : 88)
 گاه نیز خطاب به جهانیان است که در مقابل خونریزی‌ها و جنگ و
 کشتار سکوت نموده‌اند؛ اما باید بدانند که ممکن است آنان نیز روزی
 گرفتار ستمکاران گردند:
 .../به رهگذار وقاحت نشسته‌ای تا چند/ که ننگ رفته بر این
 لاله‌زار برگردد؟/ در این بهشت عدالت چه خیره می‌کوشی/ که بر مراد
 ستمکار، کار برگردد؟/ ز خون ما و شما آسیا بگردانند/ قسم به خون
 که اگر روزگار برگردد/.../جفای رفته بر این ملک برنمی‌گردد/...
 (فرید: 1375 : 60-59)
 زمانی نیز انتقاد و شکایت از جامعه می‌کند که پایه‌های دیندر آن
 لرزان شده و دشمن آزادانه در حال از بین بردن مردم در دنیا است:
 .../در این کویر که از درد، سنگ هجرت کرد/ چگونه سایه شوم
 خواب‌های سنگین را؟/شکفته غنچه خشم چرا سکوت کنم/ در این هجوم که
 لرزانده پایه دین را؟/ هزار شیشه درد از بلا خبر زایید/ رها
 کنیدهلا، اسب‌های چوبین را/ در این بهار که هر لاله، حاصل عمری ست/
 چگونه بار گذاریم دست گل چین را؟/... (فرید: 1375 : 64-63)
 .../گرنماند به گوشه جگری/ داغی از لاله‌ها چه باید کرد؟/ راستی
 دوستان! اگر روزی/پنبه شد رشته‌ها چه باید کرد؟/یا علی(ع) گفته‌ایم
 و می‌فهمیم/ کامل است ادعا، چه باید کرد؟/ گیرم اندوه قدس رفت از
 یاد/ با غم کربلا چه باید کرد؟/ ای مردم، فرید عاشق را/ کشت درد
 شما، چه باید کرد؟ (فرید: 1375 : 95)

2-1-5. دینی

شخصیت دینی و مذهبی طهماسبی سبب گردیده در اشعار خویش به
 انتظار برای ظهور امام زمان (عج)، شهادت کودک خردسال کربلا، شهادت
 مظلومان‌هلی(ع) و ... اشاره نماید؛
 .../ به پای بوس جمالت نگاه منتظران/ ز برگ شقایق، بل نظر بسته
 ست/.../ هزار سد ضلالت شکسته‌ایم و کنون/ قوام ما به ظهور تو منتظر
 بسته ست/... (فرید: 1375 : 41-39)
 .../ قصه تلخی از شقاوت گفت/ داس با شنبلیله کوچک ما/ میخ در
 چشم ظالمان کوبید/ میخک برگبید کوچک ما/ در گلخانه شهادت را/
 می‌گشاید کلید کوچک ما/ از پیامی بزرگ سرشار است/ دست‌های شهید
 کوچک ما. (فرید: 1375 : 74)

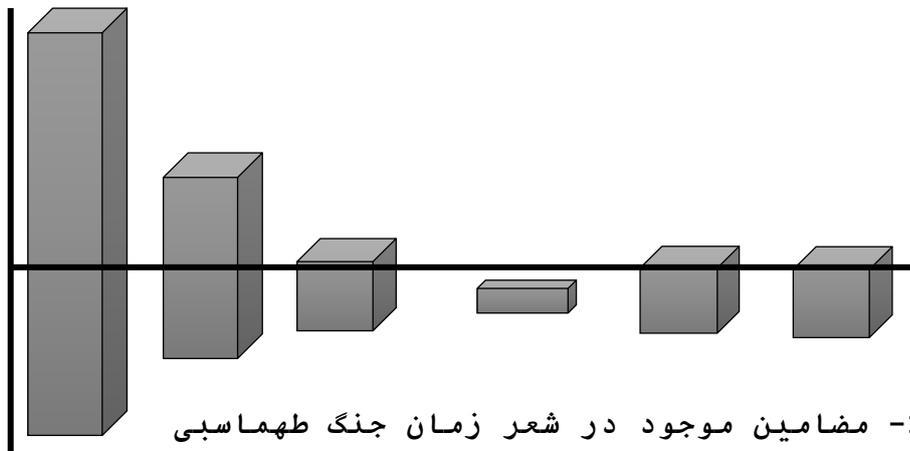
3- تحلیل و بررسی اشعار زمان جنگ طهماسبی

مضامین موجود در اشعار این دوره طهماسبی به ترتیب فراوانی و درصد
 به شرح زیر است:
 درونیات (۲۰ مورد، ۵۰٪)، حماسی در ارتباط با جنگ، شهدا و ...
 (۸ مورد، ۲۰٪)، انتقادی (۷ مورد، ۱۷/۵)، دینی (6 مورد، ۱۵٪)، سوگ
 سروده (4 مورد، ۱۰٪)، اشاره به رویدادها و وقایع (1 مورد، ۲/۵٪).

چنان که مشاهده می‌شود ۶۰٪ از اجاره طهماسبی در این دوره به سرایش درونیات و سوگ سروده ها اختصاص دارد. ۴۰٪ از شعر او را دیگر مضامین همچون حماسی مربوط به رزمندگان، شهدا و... دینی، انتقادی، اشاره به رویدادها و وقایع تشکیل می‌دهد.

از بین این مضامین چنانکه در نمودار (2) مشاهده می‌شود، اشعار حماسی و انتقادی بیشترین بسامد را در برمی‌گیرد. البته اشعار دینی نیز بسامدی نزدیک به ایندو مضمون دارند و فقط اشاره به حادثه انقلاب فقط با یک بسامد و ۲/۵٪ در شعر او کاربرد داشته است. به‌طورکلی می‌توان از اشعار این دوره طهماسبی را فردی اجتماعی دانست.

دینیانتقادی اشاره به رویدادها و سوگ
سرود حماسی درونیات

نمودار 1- مضامین موجود در شعر زمان جنگ طهماسبی

4- دوره دوم: اشعار پس از جنگ

مضامین موجود در مجموعه اشعار طهماسبی در این دوره زمانی به شرح زیر است:

4-1-دینی:

شاعر در شعر «کتیبه بیداد» ضمن هجو شهر کوفه به سرودن اشعاری درباره شخصیت حضرت علی(ع) و شهادت او می‌پردازد:

.../خُم را به سنگ فتنه شکستند دیواره چون عیاق نشستند یک‌گوشه شناس دریغا نشناخت ناله‌های علی را در گوش چاه ناله حیدر باشد حدیث چاه و کبوتر زان چاه قم هنوز به افلاک هر می‌کشد کبوتر پژواک/فرتو رب کعبه مولا/ در عین روشنی ست معما /یعنی گناه عشق همین است/یعنی که راه عشق همین است/.../ ای دل! چو خواستی شوی آباد/ باید خراب گشت ز بنیاد! (فرید:1386: 86-16)

او همچنین در شعر «گل انار» به واقعه تلخ تازیانه خوردن حضرت زهرا (س) و همچنین روز عاشورا و مصیبت‌هایی که بر حضرت زینب(س) گذشت؛ اشاره می‌کند:

.../زهی به خشم صبورش! که دید و تاب آورد/چو تازیانه به بازوی آن شهید زدند/ گریخت رنگ ز رخسار زینب و حُسنین/مگر نشانه پایان بر اینفریده زدند/ دوباره راه مصیبت به کربلا افتاد/مگر که شانه به موی سری بریده زدند/... (حنیف, محمد, 1388: 103-102)

طهماسبی در شعر زیرضمن بیاناشعاری عاطفی و احساسی به امام رضا (ع) با عنوان قبله رضا نیزمتوسل می‌شود و او را این‌گونه می‌خواند:

.../ هرچند گریه‌هاست مرا با زبان شعر/با چشم هم برای شما گریه می‌کنم/ با من چه کرد مهر تو ای قبله رضا/ کاین‌گونه در مقام رضا گریه می‌کنم/... (حنیف, محمد:1388: 35-34)

4-2-درونیات

بسامد اشعار احساسی و عاطفی طهماسبی فراوان است و این مسئله نشانگر این است که او شاعری درون‌گرا با اشعار عاشقانه فراوان است. در ذیل به چند مورد از این‌گونه اشعار او اشاره می‌گردد:

زدم چو شانه بر آن گیسوان یلدایی/دوباره ماه پری شد، پری، تماشایی/ تو راست ناز فراوان و من کم آوردم/ تو را نیاز کم است و مرا شکیبایی/ به ناز دخترک گل‌فروش حاجت نیست/مرا که اوج نیاز است اوج دارایی/ به آب و آینه سوگند ماه زیبا بود-/ کشیده است اگر کار من رسوایی/... (حنیف, محمد, حنیف محسن:1388: 80)

و درجاییدیگر:

شمع خاموش نخواهد دید پایان مرا/ روشنی پیدا نخواهد کرد پنهان مرا/گریه دارد داستانمیار می‌خواهد ز من/ گریه‌ها زین پس نیالیند دامانمرا/ در حضورشماها را بی چشم گریان راه نیست/ قصه‌ای تلخ است باری چشم گریان مرا/... (حنیف, محمد, محسن:13888: 131)

3-4- انتقادی

اشعار انتقادی طهماسبیها نسبت به جامعه است در اشعار «آی مردم»، دوئل دو گاو، خودشکاری، پرنوشت پویکخبرنگارمن، یا نسبت به خویشتن (خود اتهامی) در اشعار «قبض و بسط (مثنوی شهادت)، سیری در خویشتن»، یا نسبت به شاعران مالپرستو بدون تعهد در اشعار «جهان بینی نان بینی» و یا در انتقاد از ریاکاران تظاهرکنندگان به دین داری در شعر «آی عاشقان» است.

«مثنوی شهادت» طهماسبی از جمله اشعار معروف اوست که در زمان پس از جنگ سروده شده است. شاعر در مثنوی شهادت، از اینکه به مقام شهادت نائل شده است، خود را سرزنش می کند و شهیدان را همچون سبکبارانی می داند که به دیاریار شتافته اند و او را تنها گذاشتند:

سبکباران خرامیدند و رفتند / مرا بیچاره نامیدند و رفتند /
سواران، لحظه ای تمکین نکردند / ترحم بر من مسکین نکردند / سواران از
سرنعشم گذشتند / فغانها کردم اما برنگشتند / اسیر و زخمی و بی دست و پا
من / رفیقان! این چه سودا بود با من؟! / (فرید: 1386: 37-36)

شعر «آی مردم» از جمله اشعار انتقادی طهماسبی است که با زبانی تند به انتقاد از مردم جامعه می پردازد که ایمانشان ضعیف شده، فقر بر آنان فائق گردیده و آرمانها و اهداف انقلاب همچون رسیدن به کربلا و آزادی قدس را به باد فراموشی سپرده اند. او در این شعر مردم را به دو گروه تقسیم می کند: گروهی طرفدار آرمانهای انقلاباند که آنان را تشویق به بیداری و آگاهی می کند و گروهی دیگر که به دنبال زرق و برقهای دنیایی هستند و مخالف آرمانهای انقلاب. او ابتدا به مردم همسوی خویش یادآوری می کند که چگونه با عزم و اراده ای قوی تخت ستم شاهی را واژگون نمودند و جوانان بسیاری در این راه شهید شدند و سپس از آنان می خواهد سر تسلیم در مقابل مشکلات اقتصادی، فقر و ناداری فرود نیاورند:

... / تا به کی در می زنید از پیش کم / شرم دارد گریه از درد شکم /
درد مستان نیست درد بیش و کم / بلکه درد هوشیاران نیز هم / آی نسلی
نوجوان پرپر شده است / این پرستو تا پیام آور شده است!!! /... / تختشاهی
هست اگر در یادتان / مانند زیر بهمن فریادتان / نسلها این خاک، خون
نوشیده است / تا که این باغ ارغوان پوشیده است /...

سپس به آرمانهای فراموش شده انقلاب اشاره کرده: آنان را تشویق و تحریض به پویایی و حرکت می کند:

آی مردم! خاکبرسر بادمان / کربلا را می برند از یادمان /... / آی
مردم! گاو جز بی درد کیست؟ / این اقاقی زارجای گاو نیست / گاو
بی دردی میان لاله زار / خشم درد انگیز مادر احتضار / چهره را از خشم
آتشگون کنید / ترس را از شهر دل بیرون کنید /... / قدس در آن سو همان
خون می خورد / سیلی از حال دگرگون می خورد / وای ما کو حال دیگرگون
ما / از تپش افتاده شاید خون ما / وای ما شاید نفسها یخ زدند /
سینه سرخان در قفسها یخ زدند / عاشقان! باید نفس را تازه کرد / باز
راه وصل را اندازه کرد /... / (فرید: 1386: 31-30)

در ادامه نیز و گروه دیگر مردم که همسو با او نیستند؛ این‌گونه اشاره می‌کند:

.../درد و داغ و آه و زاری مال ما/ داغداری، سوگواری مال ما/ هرچه زیر آسمان مال شما/ تا حدود آن جهان مال شما/ اسب و میدان و شهادت مال ما/ هرچه اسباب عبادت مال ما/ هر چه اسبابها خوشی مال شما/ مرگ و خواب و خودکشی مال شما/... (فرید: 1386: 33)

4-4- اشاره به مشکلات اقتصادی و فقر

طهماسبی در شعر «آی مردم» با انتقاد از رخوت و سستی مردم در مقابل مشکلات فرهنگی جامعه، اشاره‌ای نیز به مشکلات اقتصادی و فرهنگی موجود در جامعه می‌کند. او در این شعر بر این باور است که فقر سبب شده است مردم آرمان‌ها و اهداف انقلاب را فراموش نموده؛ ایمانشان ضعیف و کمرنگ گردد:

.../ گرگ آدم خوار هچالاک فقر/ عشق را می‌خورد در کولاک فقر/ فقر بر هر خانه‌ای می‌زد علم/ عشق برفی می‌شد ایمان نیز هم/ آی مردم! خواب باران دیده‌ام/ تا بخواهید آب باران دیده‌ام/ اندکاندک قطره‌ها خیلی شدند/ قطره قطره آب‌ها سیلی شدند/ اژدهایسلی، ایمان خوار بود/ ریشه این اژدها بازار بود/ اژدهای فقر هر سو می‌وزید/ کفر در باروری ایمان می‌خزید/.../ تا به کی در می‌زنید از بیش و کم/ شرم دارد گریه از درد شکم/... (فرید: 1388: 27-30)

همچنین در شعر زیر:

.../ نازنین من! نگاه کن به روبرو/ نگاه می‌کند/ بچه‌ها آه می‌کشند/ فکر کن دو کودک/ یکی فرشته است و این یکی بهشت است/.../ فکر کن بهشته گندم برشته می‌خورد/ فرشته غصه می‌خورد، نگاه می‌کند/ جنگ شد/ فرشته از سه‌سالگی پدر نداشته ست/ هیچکس برای او گندمی نکاشته است/ (فرید: 1388: 307)

4-5- اشاره به رویدادها و وقایع

رویدادها و حوادث مطرح در شعر طهماسبی عبارت‌اند از: جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در اشعار «قبض و بسط» (مثنوی شهادت)، سیری در خویش‌ستن، شیرین نامه، دوئل دو گاو، پرنوشت پوپک‌خبرنگار من، زلزله‌بمدر شعر «آوازه‌خوان شهر»، پیروزی انقلاب در شعر «پرنوشت پوپک‌خبرنگار من» و مسئله استفاده از انرژی هسته‌ای در شعر «آی عاشقانه 2» شاعر در شعر زیر ضمن مدح و ستایش رئیس‌جمهور وقت «محمود احمدی‌نژاد» به وجود و کاربرد انرژی هسته‌ای در کشور اشاره می‌کند:

.../ ای که از نژاد احمدیو کاردار امت محمدی/ ای که بیشتر در حضور هشتمین درخت سیب‌سرمی/ خواندیان خطوط سبز عاشقانه را/ ما به نام آنکه هسته را شکافت در زمین و سبز کرد و دانه را/ هسته را شکافتیم و یافتیم درون آن رویشی‌عظیم و بیکرانه را/ این خطوط

زرنگار، این فریده از بهار انقلاب عاشقان/ برجریده زمین و ذهن روزگار/ ماندگار باد، ماندگار/ والسلام و التمام.

زلزله بم از جمله حوادث دردناک و هولناک است که کمتر شاعر مردمی از سرودن درباره آن و همچنین زلزله‌زدگان غافل مانده باشد. طهماسبی نیز به این رویداد تلخ اشاره نموده است:

از شهر آسمان، قدمی زیرخاک ماند/ خورشید بم سپیده دمی زیرخاک ماند/ پیداست از پریدن گیج کبوتران/ کاینجا در این مکان، حرمی زیرخاک ماند/... / آوازه‌خوان شهر به خوابی عمیق رفت/ سازی شکست و زیرومی زیرخاک ماند/... (فرید: 1388: 91)

4-6- اشاره به شهدای جنگ

طهماسبی در شعر زیر به رزمندگانی که جان خود را در راه حق و دفاع از میهن اسلامیفدا نمودند و یا در رسیدن به این مقصد از دستوپا و سرخود گذشتند و جانباز گردیدند؛ اشاره می‌کند و آنان را دریادلانی می‌داند که جان بر سر ایمان و اعتقاد خود گذاشتند:

... / دریادلان سیری بدین منہاج کردند/ با کوچ خود صبر مرا تاراج کردند/ دریادلان از شط خون بی‌سر گذشتند/ نالان مرا بگذاشتند در گذشتند/... / یاران من جان بر سر باور نهادند/ بر خط ایمان دستوپا و سر نهادند/... (فرید: 1386: 62-63)

همچنین در این شعر:

... / در اینجا خون عاشق نردبان است/ شهادت نردبان آسمان است/ در اینجا عشق غلتیده‌ست در خون / در اینجا عقل می‌گرید همچو مجنون/... (فرید: 1386: 76-77)

4-7- اشاره به معضلات فرهنگی جامعه

جامعه پس از جنگ به‌طور کلی مورد رضایت شاعران دفاع مقدس نیست. آنان از این‌که جامعه از آرمان‌های انقلاب دور شده است؛ ابراز نارضایتی می‌کنند و بر آن تأسف می‌خورند:

... /عشق هندوانه‌ای ولی تا بخواهی عزیز/ در میان شهر ریخته است/ باورت نمی‌شود؟/ آن مسیر را که می‌روی دقیق‌تر نگاه کن/ پارک‌ها کوچه‌ها محله‌ها / زلاش و لاشه پرشده ست/... / هرزه‌گرده‌ای آس و پاس را می‌توان/ به یک اشاره کشف کرد/... / شهر پرشده ست از شکم‌پرست زن پرست/ و تن‌پرست و اهرمن پرست/... (حنیف، محمد، محسن: 1388: 343-344)

همچنین در شعر زیر بر «سالکان مدعی» و یا «واعظان رند و عالمان بی‌عمل» می‌تازد که دین را ابزاری برای پیشرفت‌خویش و ساختن برج‌های بلند و آسمان‌خراش قرار داده‌اند:

بچه‌ها ز شهر شب گریختند/ خواب را به رودخانهریختند/ بود آنچه بود/ ماند آنچه ماند!/ کفش پاره‌ها به پابرهنگان رسید!/ همچنان‌که

بود! / رخسهای آهنین بادپا/ به سالکان مدعی! / کز منازل هزارگانه چون شهاب بگذرند / سکه‌ها به موشهای خانگی! / کاخ‌ها و قصرها/ به واعظان رند و عالمان بی‌عمل! / کز فراز برج‌هایشان، / خدای را بلیغ‌تر صدا کنند و در فرودشان/ فصیح‌تر خدا خدا کنند! /...

4-8- مدحی- وصفی

شاعر در شعر آی عاشقان ۲ به صورت تلویحی به «احمدی‌نژاد» رئیس‌جمهور وقت اشاره می‌کند. او را از نژاد احمدی‌نژاد احمدی و صاحب رسالتی بزرگ می‌داند و برای او آرزوی پیروزی می‌کند:

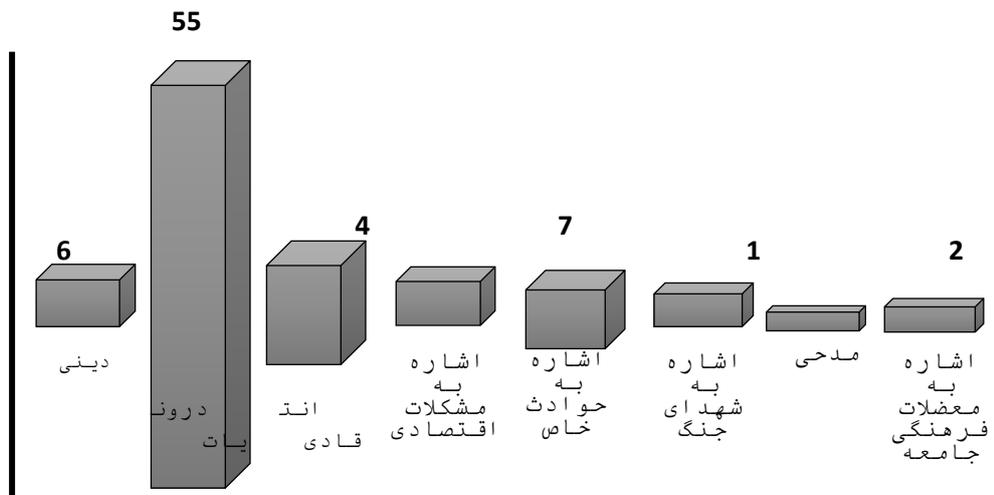
.../ ای که از نژاد احمدیو کاردار امت محمدی/ ای که بیشتر در حضور هشتمین درخت سیب‌سرمی/ خواندیان خطوط سبز عاشقانه را/ ما به نام آنکه هسته را شکافت در زمین و سبز کرد و دانه را / هسته را شکافتیم و یافتیم درون آن رویشی‌عظیم و بیکرانه را/ این خطوط زرنگار، این فریده از بهار انقلاب عاشقان/ برجریده زمین و ذهن روزگار/ ماندگار باد، ماندگار/ والسلام و التمام. (حنیف، محمد محسن: 1388: 350)

5. تحلیل و بررسی اشعار طهماسبی- پس از جنگ

مضامین موجود در شعر این دوره طهماسبی به ترتیب بسامد و درصد عبارت‌اند از:

درونیات (55 مورد، 61/80%)، انتقادی (۸ مورد، 8/98)، اشاره به رویدادها و وقایع (7 مورد، 7/86%)، دینی (۶ مورد، 6/74)، اشاره به شهدای جنگ (6 مورد، 6/74%)، اشاره به مشکلات اقتصادی و فقر در جامعه (4 مورد، 4/49%)، اشاره به معضلات فرهنگی جامعه (2 مورد، 2/24%)، مدحی-وصفی (1 مورد، 1/12%)

چنانکه در نمودار (2) مشاهده می‌شود درونیات در این دوره شعری طهماسبی مانند دوره قبل مورد توجه بوده است. به نظر می‌رسد شاعر در این دوره همانند دوره آغازین سرایش شعر در زمان جنگ، بیشتر متمایل به سرودن اشعار فردی و درونیات است؛ هر چند که بسامد مضامین اجتماعی کم هم نیست و حدود ۴۰٪ از اشعار او را در برمی‌گیرد. در میان اشعار اجتماعی که شامل مضامینی همچون «انتقادی، دینی، اشاره رویدادها و وقایع، اشاره به مشکلات اقتصادی و فرهنگی در جامعه، اشاره به برخی معضلات فرهنگی، و اشاره به شهدای جامعه» است؛ شاعر بیشتر به اشعار انتقادی، دینی و اشاره به شهدای جنگ توجه نشان داده است.

نمودار 2- مضامین موجود در شعر پس از جنگ طهماسبی

نکته قابل توجه در مضامین اجتماعی شعر او این است که فقر موجود در جامعه -چه از نظر اقتصادی و چه از نظر فرهنگی- در شعر او نمودی آشکار داشته است. لذا می توان او را شاعری متعهد و درد آشنا دانست که نسبت به جامعه بی توجه نبوده است.

6. گفتمان های اجتماعی در شعر طهماسبی

6-1. گفتمان های اجتماعی در شعر دوره اول (زمان جنگ)

مضامین اجتماعی در دوره اول شعری طهماسبی (زمان جنگ) بر اساس بسامد عبارت اند از:

گفتمان های فرهنگی (۱۴ نمونه)

اشاره به شهدا و جانبازان (5 مورد)

دینی (6 مورد)

انتقادی (4 مورد)

گفتمان های سیاسی (5 نمونه)

با اشاره به رویدادها و وقایع (1 مورد)

انتقادی (1 مورد)

حماسی مربوط به جنگ (3 مورد)

چنانکه مشاهده می شود شاعر در دوره اول شعر خویش که مربوط به زمان جنگ است؛ بیشتر به مسائل فرهنگی جامعه از جمله مضمون دینی، اشاره به شهدا و جانبازان و اشعار انتقادی توجه نشان داده است.

ضمن اینکه از همان آغاز سرایش شعری خویش، شاعری معترض و منتقد محسوب می‌شود که نسبت به محیط و افراد روزگار خویشی تفاوت نیست.

6-2. گفتمان‌های اجتماعی‌در شعر دوره دوم (زمان جنگ)

بسامد مضامین اجتماعی بر اساس سه مقوله سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در دوره دوم شعری طهماسبی (پس از جنگ) عبارت‌اند از: گفتمان‌های فرهنگی (۲۳ نمونه)

دینی (6 مورد)

انتقادی (8 مورد)

اشاره به شهدای جنگ (6 مورد)

اشاره به معضلات فرهنگی جامعه (2 مورد)

اشاره به رویدادها و وقایع (1 مورد)

گفتمان‌های سیاسی (8 نمونه)

اشاره به شخصیت‌های سیاسی (مدحی) (1 مورد)

اشاره به رویدادها و وقایع (7 مورد)

گفتمان اقتصادی (4 مورد)

اشاره به مشکلات اقتصادی و فقر در جامعه (4 مورد)

چنان‌که مشاهده می‌شود بسامد مضامین فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در شعر این دوره طهماسبی به ترتیب 23، 8 و 4 است. بسامد بالای فرهنگی و به‌ویژه مضمون «انتقادی»، «دینی» و همچنین «اشاره به شهدا و جانبازان» مؤید این موضوع و اهمیت مسائل مذهبی و جایگاه شهدا در جامعه است. علاوه بر این می‌توان گفت این شاعر همانند دوره قبل شاعری آگاه به جامعه خویش و همچنین منتقد نسبت به برخی مسائل است.

از سوی دیگر چنان‌که مشاهده می‌شود اجرای شریف خویش به مسائل و مشکلات اقتصادی در جامعه اشاره نموده که نشانگر اهمیت این موضوع از نظر شاعر است.

7. تحلیل و بررسی سنجشی گفتمان‌های اجتماعی در دوره‌های مختلف شعری طهماسبی

برای تحلیل و بررسی سنجشی گفتمان‌های اجتماعی در دوره‌های مختلف شعری طهماسبی ابتدا مضامین فرهنگی سیاسی و اقتصادی را به تفکیک بررسی و مقایسه می‌نماییم. با توجه به جدول (۱) به شرح و توضیح مضامین فرهنگی در دوره شعری طهماسبی می‌پردازیم.

جدول (۱) مضامین فرهنگی در شعر طهماسبی	
زمان جنگ	اشاره به شهدا و جانبازان دینی انتقادی (نسبت به سکوت برخی جوامع در مقابل کشتار و خونریزی، خود اتهامی و...)
پس از جنگ	اشاره به معضلات فرهنگی جامعه دینی انتقادی (نسبت به خویشتن، شاعران مالپرست، ریاکاران و متظاهران به دینداری و...) اشاره به زلزله بم اشاره به شهدای جنگ

در جدول (۱) مشاهده می‌شود و نظامی فرهنگی در سال پس از جنگ طهماسبی بیشتر از زمان جنگ است برای همین‌طور کلی می‌توان گفت تنوع و تعدد مضامین فرهنگی در شهر در محاصره پس از جنگ بیشتر گردیده است و این مسئله بیانگر نزدیکترین شدن شاعر جامعه و رفتارهای اجتماعی پس از جنگ است.

جدول (۲) مضامین سیاسی در شعر طهماسبی	
زمان جنگ	اشاره به جنگ تحمیلی انتقاد از سکوت برخی جوامع بشری در مقابل کشتار مردم ایران
پس از جنگ	اشاره به رویدادها و وقایع: پیروزی انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی، استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای در ایران اشاره به شخصیت‌های سیاسی

از سوی دیگر با توجه به جدول (۲) که به گفتمان و مضامین سیاسی موجود در شعر طهماسبی اشاره می‌کند می‌توان به دو مسئله اشاره نمود:

وقوع جنگ و خونریزی؛ و سکوت جوامع جهانی نسبت به کشتار مردم ایران.

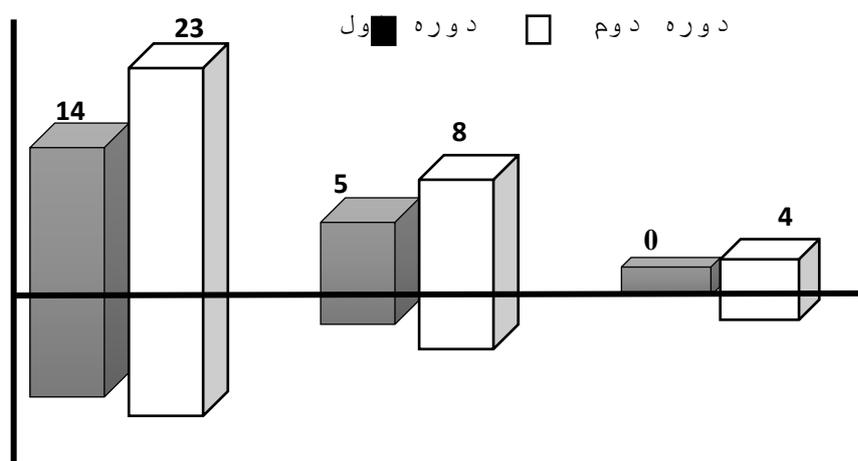
استفاده از صلح‌آمیز ایران از انرژی هسته‌ای به‌عنوان مسئله‌ای مهم در کشور و جهان.

جدول (۳) مضامین اقتصادی در شعر طهماسبی	
زمان جنگ	-
پس از جنگ	اشاره به مشکلات اقتصادی و فقر در جامعه

با بررسی انجام‌گرفته و با توجه به نمودار (۳) که به مقایسه مضامین فرهنگی، سیاسی و همچنین اقتصادی در دودو رهشگری طهماسبی

می‌پردازد؛ می‌توان چنین تحلیل کرد که طهماسبی پس از جنگ اشعار اجتماعی بیشتری نسبت به دوره قبل داشته‌است.

اقتصادی سیاسی فرهنگی

نمودار 3- بررسی مقایسه گفتمان‌ها یا اجتماعی در شعر طهماسبی

همچنین بر اساس نمودار (3) می‌توان گفت بسامد کل مضامین فرهنگی سیاسی و اقتصادی در دوره شعری طهماسبی بهتر تیب 37، 13 و 4 است. این اعداد و ارقام مبینا است که شاعر در شعر کشور بیان مضامین فرهنگی بی‌شاز بیان مضامین سیاسی و اقتصادی توجه به قولداست نشان داده است.

نتیجه‌گیری

تحلیل و بررسی سنجشی گفتمان های اجتماعی در دوره های متخلف شعری قادر طهماسبی نشان می دهد که توجه به مضامین و مسایل فرهنگی در زمان جنگ و پس از آن در نسبت با مسایل و مضامین سیاسی و اقتصادی از بسامد بسیار بیشتری برخوردار است. اشاره به شهدا و جانبازان، مضامین دینی، انتقاد نسبت به سکوت جوامع در مقابل کشتار و خونریزی از مهم ترین مضامین فرهنگی مطرح شده در سروده های زمان جنگ و اشاره به مضلات فرهنگی جامعه، مضامین دینی، انتقاد نسبت به خود (خوداتهامی)، نقد شاعران مال پرست، انتقاد از ریاران و متظاهران دینی، اشاره به زلزله بم و نیز اشاره به دشواری های جنگ از مهم ترین موضوعات فرهنگی در سروده های پس از جنگ طهماسبی است.

در حقیقت؛ مضامین و مسائل فرهنگی در سال های پس از جنگ در نسبت با زمان جنگ در شعر قادر طهماسبی از بسامد چشم گیرتری برخوردار است و تنوع و تعدد مضامین فرهنگی در شعر او بیشتر از زمان جنگ دیده می شود و این مساله بیانگر نزدیک تر شدن شاعر به جامعه و رفتارهای اجتماعی پس از جنگ است.

طرح مضامین سیاسی در شعر او در طهماسبی در سنجش با مضامین فرهنگی - چه در زمان جنگ و چه پس از آن- بسامد بسیار کمتری دارد. اشاره به جنگ تحمیلی، انتقاد از سکوت برخی جوامع بشری در مقابل کشتار مردم ایران از مضامین سیاسی شعر طهماسبی در زمان جنگ و اشاره به انرژی صلح آمیز هسته ای، پیروزی انقلاب اسلامی و نیز اشاره به شخصیت های سیاسی از مضامین سیاسی شعر او پس از جنگ است.

طهماسبی در سروده های زمان جنگ خود هیچ اشاره ای به مضامین و مسائل اقتصادی نکرده است و در سروده های پس از جنگ خود نیز در برخی موارد به مشکلات اقتصادی و از جمله فقر اشاره نموده است.

به طور کلی می توان گفت که حضور گفتمان های اجتماعی؛ فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در سروده های پس از جنگ طهماسبی در نسبت با اشعار زمان جنگ او از بسامد بیشتری برخوردار است.

منابع

1. حنیف، محمد و حنیف، محسن. (1388). *کندوکاوی پیرامون ادبیات داستانی جنگ و دفاع مقدس*، چاپ آوا، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
2. ضیایی، حسام؛ صفایی، علی، (1389). «بررسی جامعه‌شناختی گفتمان‌های شعر جنگ تحمیلی». دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان: نشریه ادبیات پایداری، سال اول، شماره دوم، بهار، صص 189 تا 218.
3. طهماسبی، قادر (فرید). (1375). *عشق بی غروب (گزیده‌ی غزل)*، چاپ اول، تهران: حوزه هنری.
4. طهماسبی، قادر (فرید). (1386). *پری بهانه‌ها (مجموعه غزل)*، چاپ اول، تهران: سوره مهر.
5. طهماسبی، قادر (فرید). (1388). *ترینه (گزیده اشعار قادر طهماسبی)*، چاپ سوم، تهران: تکا.
6. نائینی، علی محمد، (1391) *اصول و مبانی جنگ نرم* چاپ اول، تهران، ساقی.

Resources

1. Hanif, Mohammad and Hanif, Mohsen. (2009). Exploration about the fictional literature of war and sacred defense, published by Ava, Tehran: Foundation for the Preservation of Relics and the Publication of the Values of Sacred Defense.
2. Ziaee, Hesam; Safaei, Ali, (1389). "Sociological study of the discourses of imposed war poetry". Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman: Journal of Sustainability Literature, first year, second issue, spring, pp. 189-218.
3. Tahmasebi, Qader (Farid). (1375). Love Without Sunset (excerpt from the lyric), first edition, Tehran: Hozeh Honari.
4. Tahmasebi, Qader (Farid). (1386). Fairy of excuses (collection of lyric poems), first edition, Tehran: Surah Mehr.
5. Tahmasebi, Qader (Farid). (1388).. (Excerpts of poems by Qader Tahmasebi), third edition, Tehran: Teka.
6. Naini, Ali Mohammad, (2012) Principles and Foundations of Soft War Chab I, Tehran, Saqi.